

Η Χάρτα του Ρήγα Βελεστινλή, ελκυστική όσο ποτέ στον ψηφιακό 21^ο αιώνα!

Ευάγγελος Λιβιεράτος*

Καθηγητής της Ανωτέρας Γεωδαισίας και Χαρτογραφίας στο Τμήμα Αγρονόμων και Τοπογράφων Μηχανικών της Πολυτεχνικής Σχολής του ΑΠΘ

Η δωδεκάφυλλη *Χάρτα* (Βιέννη 1796-1797) του Ρήγα Βελεστινλή, αποτελεί την κορύφωση του γεωγραφικού και χαρτογραφικού Νεοελληνικού Διαφωτισμού, που αναπτύχθηκε τον 18^ο αι. εξελισσόμενος μέχρι την Επανάσταση του 1821, και αναμφισβήτητα έναν μέγιστο σταθμό της ελληνικής χαρτογραφίας στο σύνολό της.¹ Αποτέλεσε το κύκνειο άσμα της μακροχρόνιας γεωγραφικής και χαρτογραφικής κουλτούρας, που χαρακτήριζε τα ενδιαφέροντα του Ρήγα από τα πρώτα του χρόνια, όπως σημειώνει από το Παρίσι το 1824 ο Κωνσταντίνος Νικολόπουλος,² ο Αγαθόφρων ευεργέτης της Ανδρίτσαινας, εφόσον ...η συγκριτική γεωγραφία ήταν ανάμεσα στις πλέον ευχάριστες απασχολήσεις του...Αυτό άλλωστε ευνοούσε και το παιδευτικό κλίμα στην πηλιορείτικη Ζαγορά, στη σχολή και τη βιβλιοθήκη της οποίας ο νεαρός Ρήγας ...είχε την ευκαιρία να μελετήσει διάφορα γεωγραφικά κείμενα σχετιζόμενα με τις ελληνικές χώρες...³

Το δεύτερο μισό του 19^{ου} αι., σε έργα και αναφορές για τον Ρήγα, όπως των Περραιβού,⁴ Dumon⁵ ή του Legrand,⁶ η *Χάρτα*, αυτό το *αριστούργημα πολυμάθειας και υπομονής (chef-d'œuvre d'érudition et de patience)*, κατά ανώνυμο στο παρισινό *Magasin Pittoresque* το 1861, αποτελεί μέρος των ευρύτερων αφηγήσεων για τον Εθνεγέρτη. Αλλά ακόμα και στα λίγα έργα, τα οποία εστιάζονται στη *Χάρτα*,

---

* Πρόεδρος της Commission on Digital Technologies in Cartographic Heritage της International Cartographic Association (ICA).

¹ Livieratos E. 2008, «On the cartography of Rigas *Charta*», *e-Perimetron*, Vol.3, No.3, 120-145

² C. Nicolopoulou 1824, *Notice sur la vie de Rhigas*, Paris.

³ Α. Νικαρούσης 1929, «Ο Ρήγας, η Σχολή και η Βιβλιοθήκη της Ζαγοράς», *Δελτίον Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας Ελλάδος*, νέα σειρά, τ. 1, τευχ. 3, σελ. 53-88.

⁴ Περραιβός Χρ. 1860, *Σύντομος βιογραφία του αοιδίμου Ρήγα Φεραίου του Θετταλού*, Αθήναις: Τυπογρ. Ιωάν. Αγγελουπούλου.

⁵ Dumon A. 1867, *Les Bulgares*, Paris.

⁶ Legrand E. 1892, *Documents inedits concernant Rhigas Velestinlis et ses compagnons de martyre tires des archives de Vienne en Autriche*, Paris. Βλ. επίσης την επανέκδοση του έργου από την Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα.

όπως του Ubcini,⁷ που κυκλοφόρησε το 1881 τη χρονιά της ενσωμάτωσης της Θεσσαλίας (άραγε ως φόρος τιμής στη θεσσαλική καταγωγή του Ρήγα;) οι προσεγγίσεις προέρχονται από τη ματιά των ανθρωπιστικών επιστημών και όχι της χαρτογραφίας, αυτής καθαυτής. Το ίδιο παρατηρείται και τον 20^ο αι. στο πρώτο από τα, ανά τριάντα χρόνια, τρία κύματα των ενασχολήσεων με τον Ρήγα, το μεσοπόλεμο με τους π.χ. Μιχαλόπουλο⁸ και Dascalakis.⁹ Στο δεύτερο κύμα, παράλληλα με το έργο-αναφορά του Βρανούση,¹⁰ που τηρεί την παράδοση των προηγούμενων, έχουμε και την πρώτη εστίαση στη «χαρτογραφική» αντιμετώπιση της *Χάρτας* από τον Λάιο.¹¹

Όμως η μεγάλη «ανατροπή» στην ενασχόληση με τη *Χάρτα*, ως ενός διακριτού κεφαλαίου στην πνευματική κληρονομιά του Ρήγα, παρατηρείται στο τρίτο κύμα, όταν το 1997 με την ευκαιρία των 200 χρόνων από την έκδοσή της, τότε που ανακηρύσσεται από το Υπουργείο Πολιτισμού ως εθνικό μνημείο, κυκλοφορεί αριθμός πονημάτων αφιερωμένων στη *Χάρτα*, κυρίως από τη σκοπιά των ανθρωπιστικών επιστημών, όπως είναι το αφιέρωμα τον Οκτώβριο του 1997 στην Κοζάνη του τοπικού Ινστιτούτου Βιβλίου και Ανάγνωσης και της Χαρτογραφικής Επιστημονικής Εταιρίας Ελλάδας (ΧΕΕΕ)¹² και τα έργα π.χ. των Μελά,¹³ Καραμπερόπουλου,¹⁴ Τόλια,¹⁵ Πέννα¹⁶ και Λιβιεράτου,¹⁷ το τελευταίο από την αυστηρή προσέγ-

---

⁷ Ubcini J.-H. A. 1881, «La Grande Carte par Rhigas», *Revue de Géographie*.

⁸ Μιχαλόπουλος Φ. 1930, *Ρήγας ο Βελεστινλής 1757-1798*, Αθήνα: Σακελλάριος.

⁹ Dascalakis A. 1937, «Les oeuvres de Rhigas Veletinlis», Thèse, Paris.

¹⁰ Βρανούσης Λ. 1963, *Ρήγας Βελεστινλής 1757-1798*, β' έκδ., Αθήνα: Σύλλογος προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων.

¹¹ Λάιος Γ. 1960, «Οι Χάρτες του Ρήγα. Έρευνα επί νέων πηγών», *Δελτίον Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας Ελλάδος*, τ. 14.

¹² Χαρτογραφική Επιστημονική Εταιρία Ελλάδας (ΧΕΕΕ) 1998, *200 Χρόνια της Χάρτας του Ρήγα 1797-1997*, Πρακτικά επιστημονικής ημερίδας, Κοζάνη 18 Οκτωβρίου 1997, Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.

¹³ Μελάς Β. Θ. 1997, *Η Χάρτα του Ρήγα*, Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.

¹⁴ Καραμπερόπουλος Δ. 1998, «Μηνύματα του Ρήγα Βελεστινλή μέσα από τη δωδεκάφυλλη Χάρτα του», στο: *200 Χρόνια της Χάρτας του Ρήγα 1797-1997*, Πρακτικά επιστημονικής ημερίδας της ΧΕΕΕ, Κοζάνη 18 Οκτωβρίου 1997, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Παρατηρητής. Επίσης του ίδιου, 1998, «Η Χάρτα της Ελλάδος του Ρήγα. Τα πρότυπά της και νέα στοιχεία», στο: *Η Χάρτα του Ρήγα Βελεστινλή*, Αθήνα: Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα.

¹⁵ Τόλιας Γ. 1998, «Οι χάρτες του Ρήγα. Τα Βαλκάνια, η 'ευρύχωρη Ελλάδα' των Φαναριωτών», *Η Καθημερινή*, Επτά Ημέρες, αφιέρωμα στον Ρήγα Βελεστινλή, 22 Μαρτίου. Επίσης του ίδιου, «Πατριωτισμός και νέο-ουμανισμός: Γνωστικές και συμβολικές λειτουργίες», στο: *Η Χάρτα του Ρήγα Φεραίου (1797-2007)*, Συμπόσιο του Πολιτιστικού Ιδρύματος Τραπέζης Κύπρου, Λευκωσία 27 Οκτωβρίου 2007, Πρακτικά υπό έκδοση.

γηση της χαρτογραφικής επιστήμης.

Με την είσοδο στον 21^ο αι., η *Χάρτα* συνεχίζει να είναι ένα ιδιαίτερο αντικείμενο ενασχόλησης και μελέτης (π.χ. Λιάκος,¹⁸ Σχινάς,¹⁹ Guiomar et Lorain²⁰). Όμως τώρα η θεώρησή της «και ως χάρτη», γίνεται εμφανέστερη. Ως ενός «τεχνικού» έργου δηλαδή άξιου προσέγγισης με τις μεθοδολογίες και τις τεχνικές που προσφέρει η θεωρία και η πρακτική της Χαρτογραφίας, κλασικής και σύγχρονης. Αυτό γίνεται συστηματικότερα από το 2007 με την ευκαιρία της επετείου των 250 χρόνων από τη γέννηση του Εθνεγέρτη, στο πλαίσιο και της Επιτροπής για τις «Ψηφιακές τεχνολογίες στη χαρτογραφική κληρονομιά» της Διεθνούς Χαρτογραφικής Ένωσης (ICA).²¹ Με τις εστιασμένες επιστημονικές συναντήσεις που έγιναν στο Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών «*Χάρτα*, το χαρτογραφικό αριστούργημα του νεοελληνικού Διαφωτισμού από την ψηφιακή οπτική» και στο ΑΠΘ «*Η Χάρτα του Ρήγα στον ψηφιακό κόσμο*»,²² η Βιβλιοθήκη του οποίου διαθέτει αντίγραφο της *Χάρτας* από τις λίγες δεκάδες που σώζονται στην Ελλάδα και το εξωτερικό. Μαζί με εκείνα της Δημοτικής Βιβλιοθήκης Κοζάνης και της Πασχαλείου Σχολής του Καπεσόβου στην Ήπειρο είναι άλλωστε τα μόνα τρία αντίτυπα που σώζονται στο βορειοελλαδικό χώρο.

Από τότε, και αφού έχει επισημανθεί ως αρνητικό γεγονός η εξαιρετικά μικρή ξενόγλωσση βιβλιογραφική «παρουσία» και «προβολή» της *Χάρτας* στη διεθνή χαρτογραφική κοινότητα, απαράδεκτα αναντίστοιχη της σπουδαιότητάς της ως χάρτη με τη δίκαιη διεκδίκηση διακεκριμένης διεθνώς θέσης στον χαρτογραφικά

---

¹⁶ Πέννα Β. 1998, «Τα νομίσματα της Χάρτας του Ρήγα», στο: *200 Χρόνια της Χάρτας του Ρήγα 1797-1997*, Πρακτικά επιστημονικής ημερίδας της ΧΕΕΕ, Κοζάνη 18 Οκτωβρίου 1997, Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.

¹⁷ Λιβιεράτος Ε. 1998, «Μια χαρτογραφική ανάγνωση της Χάρτας του Ρήγα», στο: *200 Χρόνια της Χάρτας του Ρήγα 1797-1997*, Πρακτικά επιστημονικής ημερίδας της ΧΕΕΕ, Κοζάνη 18 Οκτωβρίου 1997, Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής. Επίσης του ίδιου, *25 Αιώνες χαρτογραφίας και χαρτών. Μια περιήγηση από τους Ίωνες στον Πτολεμαίο και τον Ρήγα*, Θεσσαλονίκη: Ζήτη, 2007.

¹⁸ Λιάκος Α. 2001, «Ο Ηρακλής, οι Αμαζόνες και οι ‘τραγανιστές βουκίτσες’. Αναπαραστάσεις του φύλου και της εξουσίας στο έργο του Ρήγα», *Μνήμων*, 23.

¹⁹ Σχινάς Γ. 2002, «Η Χάρτα του Ρήγα: Σωζόμενα αντίτυπα και καταγραφή τους», *Υπέριτα*, τ. Γ', Πρακτικά Γ' Διεθνούς Συνεδρίου 'Φεραί-Βελεστίνο-Ρήγα', Αθήνα: Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα.

²⁰ Guiomar J.-Y., M.-T. Lorain, «La carte de Grèce de Rigas et le nom de la Grèce», *Annales historiques de la Révolution française*, Numéro 319, [En ligne], mis en ligne le: 11 mai 2006. URL : <http://ahrf.revues.org/document106.html>. Consulté le 25 juin 2007.

²¹ <http://xeee.web.auth.gr/ICA-Heritage>

²² <http://cartography.web.auth.gr/Righas/Affisetta.pdf>,
http://cartography.web.auth.gr/Righas/Programma_Ekpaideftiko.pdf,
<http://www.filoi-telloleiou.gr/?p=3>

σημαντικό 18^ο αι., έχει ενταθεί στο Τμήμα τοπογράφων μηχανικών του ΑΠΘ²³ η ερευνητική και επιστημονική μας δράση για την ανάδειξη της *Χάρτας*, ως ενός σημαντικού τεκμηρίου όχι μόνο της ελληνικής, αλλά και της διεθνούς χαρτογραφικής κληρονομιάς.²⁴ Αυτό γίνεται τα τελευταία χρόνια με την υποστήριξη της ICA, της ΧΕΕΕ, του ΑΠΘ, του διεθνούς διαδικτυακού περιοδικού e-Perimetron²⁵ και πρόσφατα του Δήμου Κοζάνης και της σπουδαίας ιστορικής βιβλιοθήκης του,²⁶ καθώς και σε συνεργασία με ξένα πανεπιστημιακά και ερευνητικά ιδρύματα.

Προϊόν αυτής της εντατικής προσπάθειας είναι η αξιόπιστη ψηφιοποίηση μερικών αντιτύπων της *Χάρτας*, ευγενική προσφορά της εξειδικευμένης Colour Consulting Group²⁷ της Θεσσαλονίκης. Έτσι έγινε δυνατή η λεπτομερής ψηφιακή χαρτογραφική ανάλυσή της, ανάμεσά στα άλλα και ως προς τις προβολικές της ιδιότητες,²⁸ αλλά και η συγκριτική της μελέτη απ' όπου και προέκυψε τα τέλη του 2008 ένα σημαντικό εύρημα,²⁹ άγνωστο για δύο αιώνες στους μελετητές της! Χάρη στις ψηφιακές τεχνολογίες,³⁰ (Εικ. 1), αποκαλύφθηκε ότι η *Χάρτα* κυκλοφορεί σε δύο εκδόσεις, τις οποίες ονομάσαμε ήδη στη διεθνή βιβλιογραφία *τύπου-Α* και *τύπου-Β*. Στον πρώτο τύπο ανήκουν αντίτυπά της, από τα οποία ελλείπουν τοπωνύμια ή υπάρχουν άλλες διαφορές γραφισμού ή λεκτικές και τυπογραφικές αβλεψίες σε δεκατρία συγκεκριμένα σημεία διασκορπισμένα σε έξι φύλλα από τα δώδεκα που την αποτελούν (Εικ. 2). Στον δεύτερο τύπο ανήκουν τα αντίτυπα τα οποία διαφέρουν εκείνων του πρώτου στα δεκατρία σημεία, με προσθήκες τοπωνυμίων, κειμένων και συμβολισμών, χωρίς τις τυπογραφικές αβλεψίες του πρώτου τύπου. Στον πρώτο τύπο περιλαμβάνονται πολύ λιγότερα σωζόμενα αντίτυπα της *Χάρτας* τα οποία, από την μέχρι τώρα έρευνά μας, βρίσκονται όλα στην Ελλάδα.³¹ Η μεγάλη πλειοψηφία των σωζόμενων αντιτύπων είναι του δεύτερου τύπου, στον οποίο υπάγονται

²³ <http://cartography.web.auth.gr>

²⁴ Livieratos E. 2008, «On the cartography of Rigas *Charta*», ό.π.

²⁵ <http://www.e-perimetron.org>. Βλ. το ειδικό αφιέρωμα του περιοδικού στη *Χάρτα* του Ρήγα Βελεστινλή, Vol.3, No.3 (2008).

²⁶ <http://cartography.web.auth.gr/Kozani>

²⁷ <http://www.ccg.gr>

²⁸ Boutoura C. 2008, «On the map projection of Rigas Velesinlis *Charta*», e-Perimetron, Vol.3, No.3, 146-160.

²⁹ Livieratos E. 2008, «On the unveiling of two versions of Rigas Velesinlis *Charta*», e-Perimetron, Vol.3, No.3, 183-190.

³⁰ Όπως είναι η πρωτότυπη χρήση της «ψηφιακής διαφάνειας», βλ. Daniil M., 2006, «Comparing by digital transparency the differences between two almost identical 17th century maps of the Aegean Sea», e-Perimetron, Vol. 1, No. 4, 287-296.

³¹ Είναι π.χ. τα αντίτυπα της συλλογής Βίκτωρος και Νιόβης Μελά, του Μορφωτικού Ιδρύματος Εθνικής Τραπέζης, της συλλογής Σύλβιας Ιωάννου, της Πασχαλείου Σχολής Καπεσόβου Ιωάννινων, του Αρχαιολογικού Μουσείου της Άνδρου και ενός από τα δύο αντίτυπα της Βουλής της Ελλάθων.

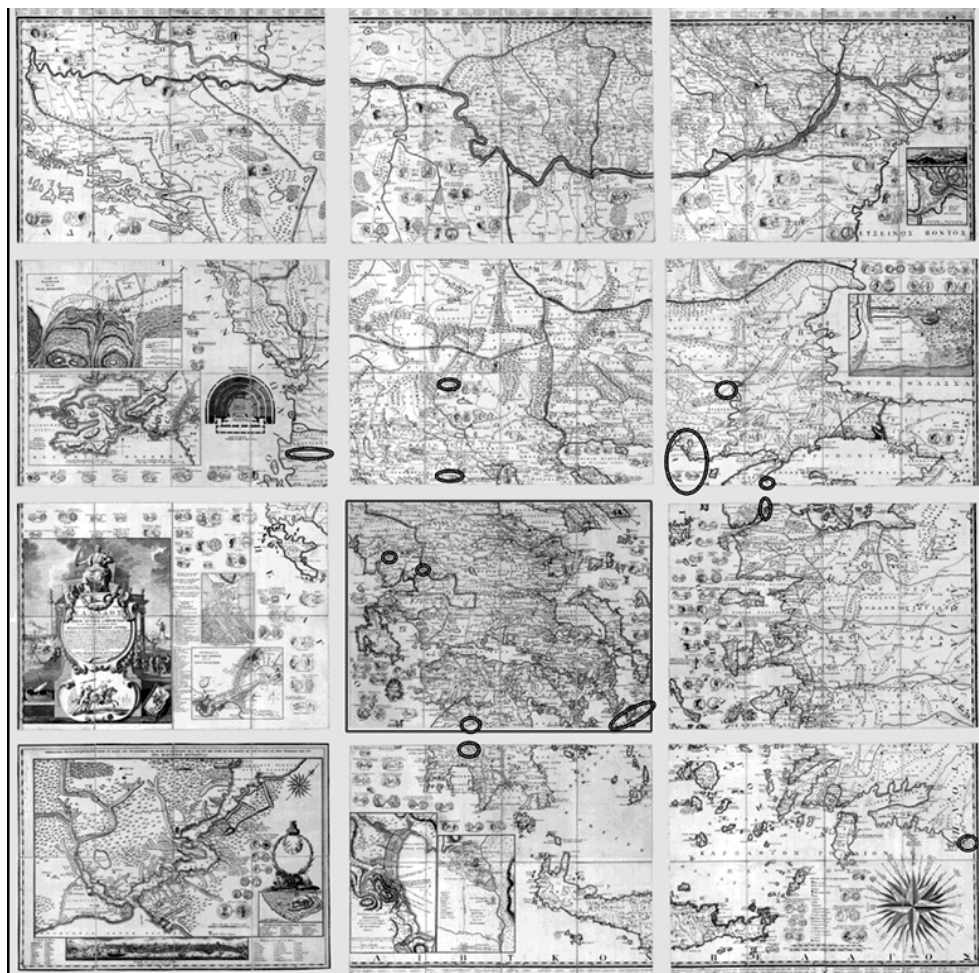
Εικ. 1: Ψηφιακή διαφάνεια (λεπτομέρεια), μέσω της οποίας εντοπίστηκαν το 2008 οι διαφορές των δύο τύπων Α και Β της Χάρτας του Ρήγα Βελεστινλή

και τα γνωστά στο εξωτερικό (π.χ. Λονδίνο, Παρίσι, Στοκχόλμη, Βιέννη).³² Επιπλέον, η συνέχιση της έρευνάς μας απέδειξε ότι εντοπίζονται ακόμη και μικρές παραλλαγές στις δύο κύριες τυπολογίες, όπως είναι π.χ. το αντίτυπο του Καπεσόβου, το οποίο αποτελεί παραλλαγή του πρώτου τύπου!³³

Τα τελευταία σημαντικά ευρήματά μας σχετικά με τη Χάρτα οδηγούν σε ένα πλήθος συμπερασμάτων και συλλογισμών που καθιστούν ακόμη μεγαλύτερη την αξία του έργου του Ρήγα. Αποδεικνύουν ότι η Χάρτα παραμένει μέχρι σήμερα ένας «μαγικός χάρτης» από τον οποίο βγαίνουν συνεχώς εκπλήξεις, που περιπλέκουν τις ιστορικές ερμηνείες, στα όρια του «χαρτογραφικού θρίλερ», καθιστώντας έτσι τον χάρτη αυτόν όχι μόνο ένα σπουδαίο, αλλά και γοητευτικό πεδίο έρευνας. Παράλ-

³² Συμπεριλαμβάνονται π.χ. τα αντίτυπα της Βουλής των Ελλήνων (το δεύτερο), της Εθνικής Βιβλιοθήκης, του Πολεμικού Μουσείου, τα δύο του Εθνικού Ιστορικού Μουσείου, της Γεννάδιου Βιβλιοθήκης, της Βιβλιοθήκης του ΑΠΘ, της Δημοτικής Βιβλιοθήκης Κοζάνης, του Ιδρύματος Ευαγγελιστρίας της Τήνου, της Βρετανικής Βιβλιοθήκης (Λονδίνο), της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Γαλλίας (Παρίσι), της Βασιλικής Γεωγραφικής Εταιρείας (Λονδίνο), της Βασιλικής Βιβλιοθήκης (Στοκχόλμη), της Εθνικής Βιβλιοθήκης (Βιέννη).

³³ Livieratos E. 2010, «A variant of Rigas Velestinlis Version-A Charta: The Kapesovno copy», *e-Perimtron*, Vol.5, No.2, 103-106.

Εικ. 2: Οι δεκατρείς διαφορές της Χάρτας του Τύπου-Β σε σχέση με εκείνη του Τύπου-Α εντοπίζονται σε έξι φύλλα με τις περισσότερες στο φύλλο υπ' αριθ. 5 (σε πλαίσιο).

ληλα αποδεικνύουν και την αναμφισβήτητη πλέον σπουδαιότητα της εφαρμογής των νέων ψηφιακών τεχνολογιών στη μελέτη των ιστορικών χαρτών, αποκαλύπτοντας θεμελιώδη χαρακτηριστικά που για αιώνες παρέμεναν άγνωστα τους μελετητές.

Πολλά νέα ερωτήματα για τη *Χάρτα* είναι τώρα ώριμα να διατυπωθούν. Ανάμεσά τους, π.χ., και τα εξής: αποτελούν άραγε τα αντίτυπα της έκδοσης του τύπου-Α δοκίμια της *Χάρτας*, που κυκλοφόρησαν όμως μόνο στον ελληνικό χώρο, πριν τις διορθώσεις και τις προσθήκες στα αντίτυπα του τύπου-Β, τα οποία ακολούθησαν και αποτελούν σήμερα την πλέον πολυάριθμη τυπολογία αντιτύπων που σώζονται εντός Ελλάδος και αποκλειστικά στο εξωτερικό; Πού οφείλεται το γεγονός ότι τα αντίτυπα του τύπου-Β, για όσα από αυτά διαθέτουμε στοιχεία κτήσης (όπως για

αυτά που βρίσκονται στο εξωτερικό, π.χ. Λονδίνο, Παρίσι και για μερικά του εσωτερικού, π.χ. Κοζάνη), γνωρίζουμε ότι αποκτήθηκαν από τους κτήτορές τους περί τα μέσα του 19^{ου} αι.; Τι απέγιναν άραγε οι χάλκινες μήτρες των δώδεκα φύλλων της *Χάρτας* που χάραξε ο Franz Müller στη Βιέννη; Τι μπορεί να δείξει μια επιστημονική χρονολόγηση του χαρτιού στο οποίο τυπώθηκαν τα αντίτυπα του *τύπου-Α* και του *τύπου-Β*;

Σε λίγο (2012) συμπληρώνονται 15 χρόνια από την επίσημη ανακήρυξη της *Χάρτας* ως μνημείου της πολιτιστικής μας κληρονομιάς. Αξίζει νομίζω να επιχειρηθούν τεκμηριωμένες απαντήσεις στα ερωτήματα αυτά, τα οποία δεν είναι προφανώς τα μόνα...³⁴

---

³⁴ Ευχαριστίες οφείλονται στη συνάδελφο Χρυσούλα Μπούτουρα, Καθηγήτρια στο ΤΑΤΜ, ΑΠΘ και στις υποψήφιες διδάκτορες στο ΤΑΤΜ, Αγγελική Τσορλίνη και Μαρία Παζαρή, για τη συμβολή τους στη μελέτη της *Χάρτας*.